

CARTIERHEIDE & HAPERTSE HEIDE

BROEDVOGELINVENTARISATIE 1990

STAATSBOSBEHEER, REGIO BRABANT-WEST & VOGELWERKGROEP DE KEMPEN

BROEDVOGELINVENTARISATIE CARTIERHEIDE & HAPERTSE HEIDE 1990

door

M. Bakermans
P. van Herpt
G. Stooker
M. Verheijen
T. van Vleuten

een gezamenlijke publicatie van:

VWG DE KEMPEN (publ.nr. 16)
&
STAATSBOSBEHEER TILBURG

STAATSBOSBEHEER TILBURG
Regio Brabant-West
Bredaseweg 387
5037 LD Tilburg

Juni 1991

VOORWOORD

Eerder dan de bedoeling was, zijn de Cartierheide en de Hapertse heide in 1990 weer op een aantal broedvogels geïnventariseerd. Het verzoek hiervoor kwam ditmaal van de zijde van Staatsbosbeheer.

De voornaamste aanleiding is het begrazingsproject met rundvee in het hele heidegebied, dat in mei 1990 van start gegaan is. Dit zou de laatste mogelijkheid zijn om het gebied in een niet-begraasde toestand te bekijken. Natuurlijk speelt de vergelijking met vorige broedvogelinventarisaties ook nu weer een belangrijke rol.

Onze dank gaat uit naar Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten die voor de nodige faciliteiten zorgden om kwalitatief goed te kunnen inventariseren en rapporteren.

De kartering is uitgevoerd door de volgende personen:

M. Bakermans, P. van Herpt en T. van Vleuten (NM-gedeelte) en M. Verheijen en G. Stooker (SBB-gedeelte). De tekst is grotendeels geschreven door M. Bakermans; de rapportage is verzorgd door het Staatsbosbeheer.

1. INLEIDING

Zoals in 1985 zijn zowel de Hapertse Heide, de Cartierheide als de strook van de gemeente Hoogeloon geïnventariseerd. De aandacht werd vooral gericht op typische heide- en moerassoorten. De Hapertse Heide is op alle soorten geïnventariseerd: het verslag hiervan is gepubliceerd als intern rapport van Staatsbosbeheer (Broedvogelkartering Hapertse Heide; Stooker & Verheijen 1991). In voorliggend rapport zijn alleen kwantitatieve gegevens van een beperkt aantal soorten uitgewerkt (zie lijst hoofdstuk 3); de overige soorten zijn kwalitatief vastgesteld. Voor zover bekend zijn voor een aantal soorten de jaarlijkse aantallen vanaf 1975 verwerkt in grafiekjes.

De gebiedsbeschrijving (hoofdstuk 2) is beknopt gehouden; voor details wordt verwezen naar voorgaande verslagen, met name de VWG-publicatie van 1985. De werkwijze (hoofdstuk 3) sluit zoveel mogelijk aan bij die van 1985. De doelgericht geïnventariseerde soorten worden besproken en in kaart gebracht in hoofdstuk 4. Tenslotte geeft hoofdstuk 5 het gebruikelijke overzicht van alle waargenomen soorten in de periode januari-augustus 1990.

Totaal zijn 58 tot 64 soorten als broedvogel van het gebied vastgesteld en 4 in de directe omgeving; een zelfde aantal als in 1985.

2. GEBIEDSBESCHRIJVING

Als gevolg van een nieuwe aankoop is het gebied van Natuurmonumenten in het noorden uitgebreid met 4 ha weiland met houtsingels (niet geïnventariseerd). Door inrastering tbv. de begrazing is een deel van het bos bij het Laarven bij de Hapertse Heide getrokken (wel geïnventariseerd).

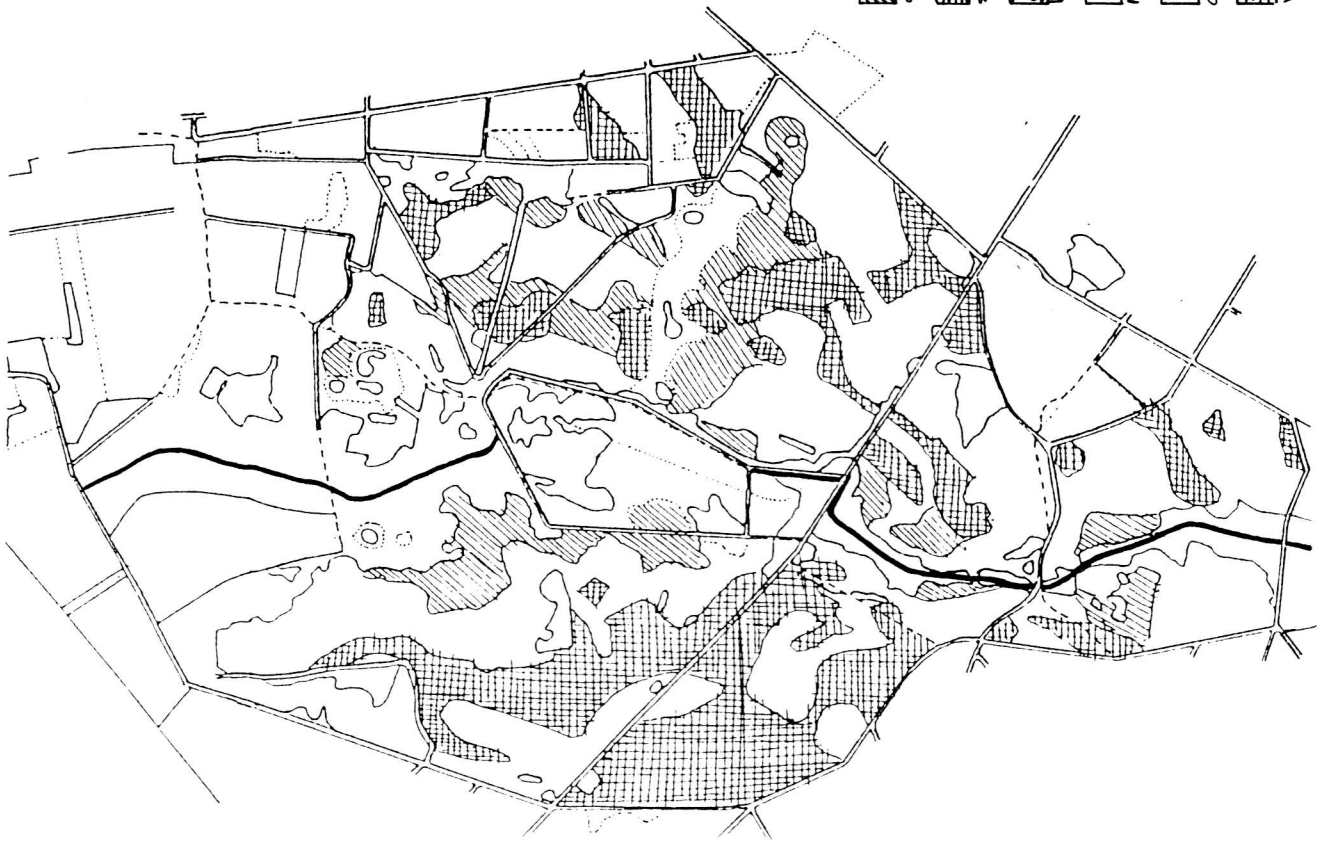
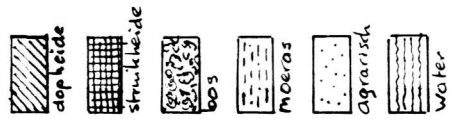
De Cartierheide en Hapertse Heide vormen een aaneengesloten complex heide met een vrij besloten karakter. Met name langs het Dalems Stroompje, een beekloopje dat de heide van zuid naar noord doorsnijdt, komt veel bosopslag en gagelstruweel voor. In het noordelijke gedeelte van de heide is een weijer (kunstmatig ven), het Pannegoor, gelegen met moerasvegetaties in de oeverzone. Langs het Dalems Stroompje komen veel vochtige heidevegetaties voor. Verder van de beek en langs de Bredase baan is meer reliëf en komen de meer drogere heidetypen voor. De laatste jaren hebben zowel Natuurmonumenten als Staatsbosbeheer een vrij grote oppervlakte op kleinschalige wijze geplagd.

Voor een gedetailleerde landschappelijke beschrijving van het 260 ha grote gebied wordt verwezen naar het inventarisatierapport van 1985. Landschappelijke wijzigingen sindsdien zijn met name veroorzaakt door het grootschalige plaggen en maaien in het heidegedeelte, waardoor veel kale of schaars begroeide delen ontstaan zijn.

Bijgevoegd kaartje is vervaardigd aan de hand van luchtfoto's van het gebied uit 1989. De delen waar struikheide of dopheide overheersen zijn gearceerd. De overige delen van de heide zijn bedekt met gemengde vegetaties, pijpestrootje, moerasvegetaties of zijn geplagd.

Overigens hebben het Dalems Stroompje en het ven in 1990 als gevolg van het derde opeenvolgende droge winterhalfjaar, het grootste deel van het jaar (in ieder geval het broedseizoen) geheel droog gestaan

3. WERKWIJZE

De gegevens over broedvogels in dit rapport zijn verzameld volgens de "uitgebreide territoriumkartering", zoals beschreven in de handleiding voor het broedvogelmonitoringproject (SOVON-CBS 1983). Een beperkt aantal soorten is gevolgd over de hele periode 1975-1990. De gegevens hiervan zijn verzameld in het kader van het bijzondere soorten-project van SOVON (vanaf 1983) of een daarmee vergelijkbare karteermethode (voor 1983).

De werkwijze was steeds volgens hieronder vermelde standaardopzet:

1. veldwaarnemingen intekenen op dagkaarten
2. gegevens van dagkaarten overbrengen op soortkaarten
3. clusteren van gegevens op soortkaarten tot territoria
4. eindkaarten per soort met stip in zwaartepunt territorium.

Reeds aan het begin van de inventarisatie stond vast dat we niet alle soorten zouden kunnen inventariseren voor het hele gebied (het SBB-gedeelte is wel integraal geteld). Gezien de aanleiding van de inventarisatie is de volgende selectie gemaakt:

1. BSP-soorten (worden toch al elk jaar gedaan)
2. typische heide- en moerassoorten.

Het is de bedoeling dat de niet BSP-soorten na een aantal jaren weer geïnventariseerd worden. Mogelijk geeft het aantalsverloop dan iets weer van de effecten van de begrazing door vee. Bij het ter perse gaan van dit verslag was al een aantal gegevens van 1991 bekend; voor zover verantwoord zijn deze in de bijbehorende grafiekjes verwerkt.

Het inventarisatieschema werd zodanig opgesteld, dat elk deel van het gebied in de periode 1 april - 1 juli zeker eenmaal over twee weken bezocht werd. Voor 1 april zijn incidenteel ook bezoeken gebracht. Het gebied is voor de inventarisatie in vier gedeeltes (zie kaartje). Bij elk deel zijn de bezoekdata en -tijden vermeld.

maand	datum	bezoektijd	N	O	W	Z
maart	16	O	x	x	x	
	18	VO				x
april	4	O	x		x	
		LA				x
	10	VO				x
		M		x		
	13	O		x		
	14	M	x			
	16	O			x	
	20	O				x
	21	M		x		
	23	VO		x		
		O/LO				x
	28	O	x			
	30	VO			x	
		O	x	x		

maand	datum	bezoektijd	N	O	W	Z
mei	1	LA				x
	2	VO				x
	4	VO		x		
	10	LA	x			
	14	LA	x	x	x	
	15	A				x
	16	O			x	
	17	LA		x		
	18	LA	x	x	x	
	19	VO				x
	20	LO			x	
		A	x			
	29	LA				x
juni	4	VO		x		
	5	O		x	x	x
	12	VO				x
	13	LA			x	
	15	VO			x	
	16	M	x	x		
	23	O	x	x	x	

VO = vroege ochtend, tenminste vanaf een half uur voor zonsopgang

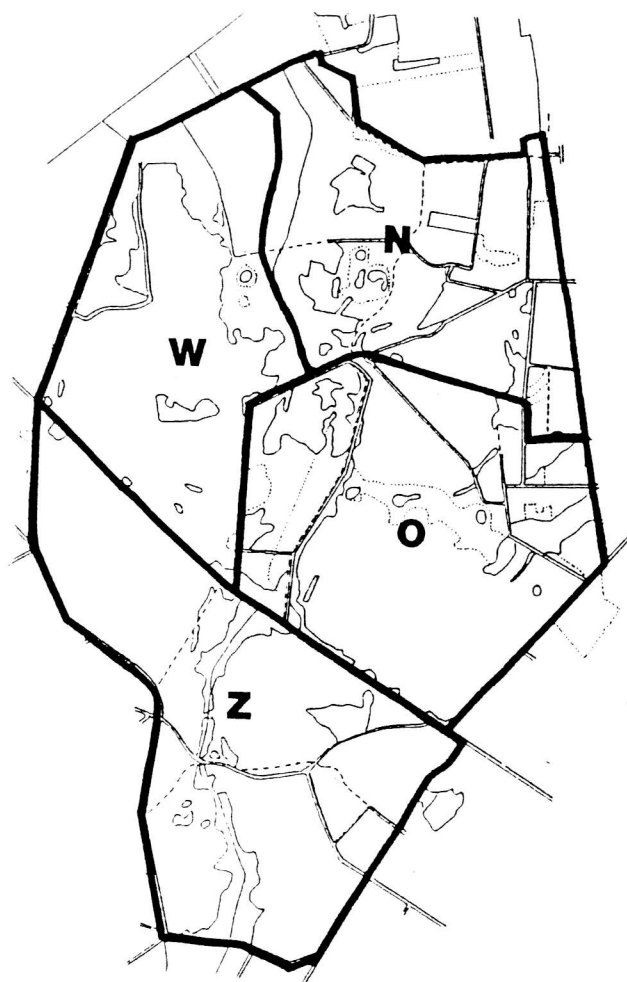
O = ochtend tot ongeveer 10.00 uur

LO = late ochtend

M = middag

A = avond

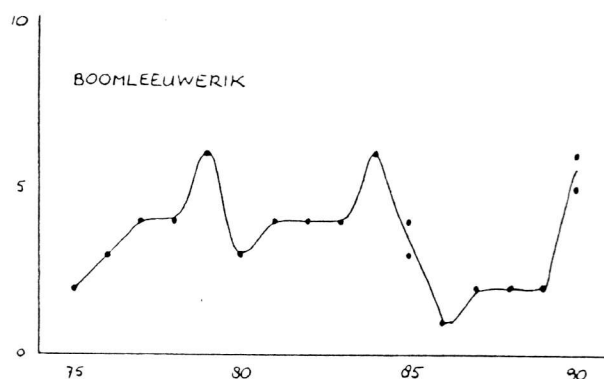
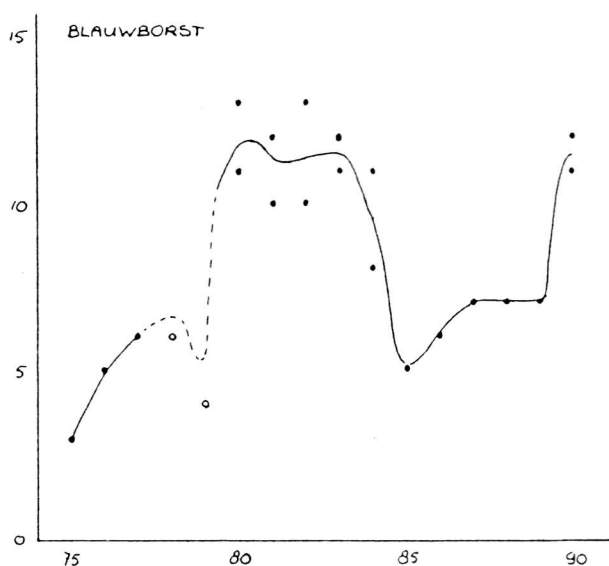
LA = late avond, minimaal tot een half uur na zonsondergang.

4. BROEDVOGELS

Blauwborst

Aantal territoria 11-12. De grafiek geeft het aantalsverloop over de laatste 15 jaar aan. Alleen de gegevens van 1978 en 1979 moeten als minimum aantal beschouwd worden vanwege het te lage aantal geldige inventarisatiebezoeken. Ten opzichte van afgelopen 5 jaar is de soort vrij plotseling toegenomen. Ze komt nu weer op het hoge niveau van de eerst helft van de jaren tachtig. Opvallend is dat de territoria zich allemaal bevinden op plaatsen waar ze eerder ook vastgesteld zijn.

Boomleeuwerik

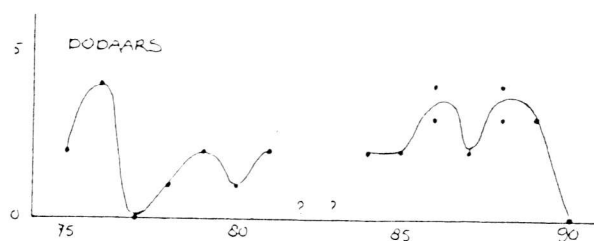
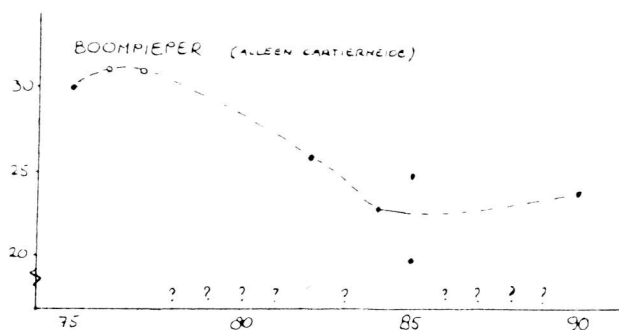
Aantal territoria 5-6. De grafiek geeft het aantalsverloop in de laatste 15 jaar weer. Opvallend is het effect van de strenge winters vanaf 1985. Pas nu heeft de populatie zich duidelijk hersteld.

Boompieper

Aantal territoria 37-38, op de Cartierheide 22-23. In 1976 werden op de Cartierheide nog 31 territoria vastgesteld; in 1985 23-20 territoria. De lichte achteruitgang is niet vreemd als men weet dat de heide de laatste 15 jaar alleen maar kaler geworden is. De verspreiding over het gebied is in deze periode nauwelijks veranderd.

Dodaars

Voor de tweede keer in de afgelopen 15 jaar afwezig als broedvogel. Wel enkele waarnemingen uit het vroege voorjaar. Door de lage waterstand en het daarop volgende droogvallen van het Pannegoor in juni, is de soort niet tot broeden gekomen.

Geelgors

Aantal territoria 6. In 1976 had de Geelgors 5 territoria verspreid over de hele heide. Het aantal territoria is constant gebleven, maar heeft zich geconcentreerd aan de oostzijde van het gebied. Van de grote achteruitgang van de soort in het agrarisch gebied, die in deze periode plaatsgevonden heeft is nog weinig te merken.

Grasmus

Aantal territoria 1-2. De Grasmus bezette in 1976 nog 15 territoria; in 1985 0-1. Deze gegevens passen uitstekend in het algemene beeld van de soort, die de laatste jaren weer wat aan het herstellen is van de sterke teruggang aan het begin van de jaren tachtig. Plaatselijk kan het kaler worden van het heideland-schap een rol spelen.

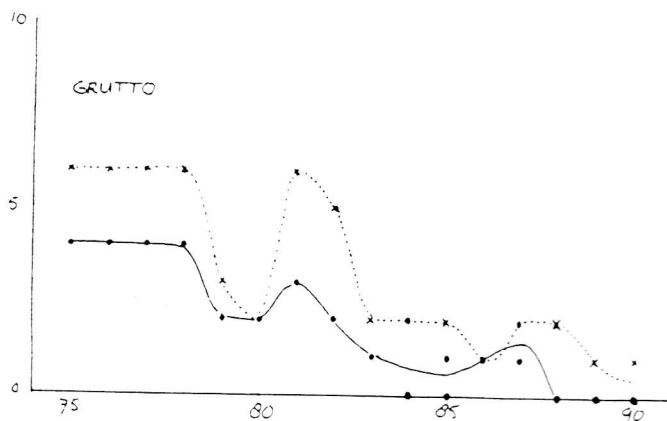
Graspieper

Aantal territoria 17-18. Voor de Cartierheide loopt het aantal territoria van 3 in 1977, via 2 in 1985 naar 10 in 1990.

Het verlies voor de Boompieper is hiermee gelijk aan de winst voor de Graspieper. Het broeden van Graspiepers in heideterreinen zou volgens de Atlas van de Nederlandse broedvogels (Texeira 1979) niet veel meer voorkomen. Voor de Cartierheide ligt de situatie dus anders. De oorzaken zullen zeker te maken hebben met het sterk toegenomen plaggen en maaien van heide.

Groene specht

Aantal territoria 3. Vergelijken met oudere gegevens is de populatie zeer stabiel. De Groene specht is vooral aan de randen van de heide te vinden, waar zijn stapelvoedsel, bestaande uit rode bosmieren en zwarte grasmieren, voorkomt.

Grutto

Aantal territoria 0-1. Gedurende het hele broedseizoen waren Grutto's aanwezig in en om het gebied, maar er zijn zelfs geen aanwijzingen voor broedpogingen. Zowel in 1976 als in 1977 werden in het gebied nog 4 broedparen vastgesteld. Onderstaande grafiek geeft een beeld van het populatieverloop. De doorgetrokken lijn betreft het gebied; de gestippelde het gebied inclusief de Pan, waarmee veel uitwisseling is. Het beeld van de soort in het gebied lijkt hiermee veel op dat van de hele Zuidnederlandse en Vlaamse zandgronden. De oorzaken voor deze achteruitgang hangen waarschijnlijk samen met de sterke grondwaterspiegel-daling en intensivering van het grondgebruik in dit gebied.

Kievit

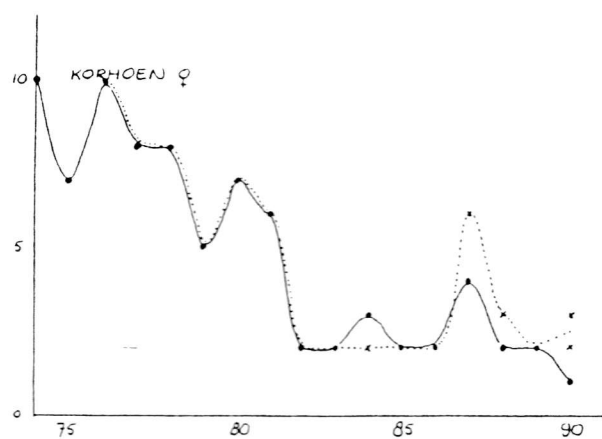
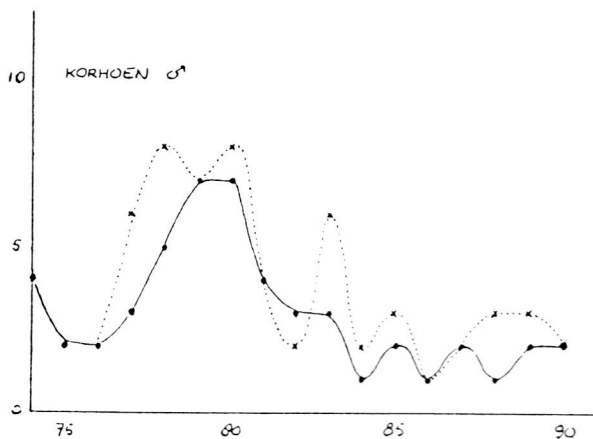
Aantal territoria 1-3. In 1976 3 en in 1985 0-1 territoria. Het aantal is dus ongeveer gelijk gebleven. Dit is opmerkelijk vanwege het toenemen van de oppervlakte geschikt biotoop door maaien en plaggen. Mogelijk speelt de broedsituatie van een heidegebied hier een rol.

Kneu

Aantal territoria 7. Voor de Cartierheide noteerden we in 1975 t/m 1977 nog ongeveer 15 territoria en in 1985 2-3 territoria. Over de oorzaken en achteruitgang en herstel is weinig te zeggen. Het voorkomen binnen het gebied beperkt zich tot heide met opslag van grote vliegennet.

Korhoen

Ook dit jaar nog 2 baltsende hanen. Opvallend is dat het Korhoen bij lage aantallen zeer onregelmatig balst, zowel qua tijd als qua lokatie. Het aantalsverloop laat een daling tot het begin van de jaren tachtig zien, waarna de populatie zich op een zeer laag niveau stabiliseert. De stippellijn in de grafiek geeft de winterpopulatie van de soort aan (september tot maart). Het aantal hanen hiervan ligt vaak hoger dan het aantal baltsende in het voorjaar.

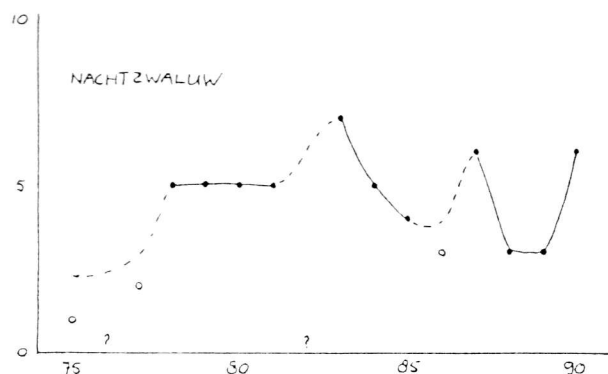

Kokmeeuw

Aantal broedparen 2-5. Vanwege het vroege droogvallen van het ven zijn alle broedsels mislukt. Voorgaande jaren is met succes de drassige heide ten oosten van het ven gekoloniseerd. Het totaal aantal paren lag steeds tussen de 10 en de 30. Vestiging van de soort wordt met wisselend succes bestreden.

Nachtzwaluw

Aantal broedparen 6, inclusief randgevallen met boswachterij Hapert. De grafiek laat zien dat het aantal territoria voor een groot aantal jaren bekend is. Globaal kan gesteld worden, dat de populatie gedurende de laatste 12 jaar rond de 5 geschommeld heeft.

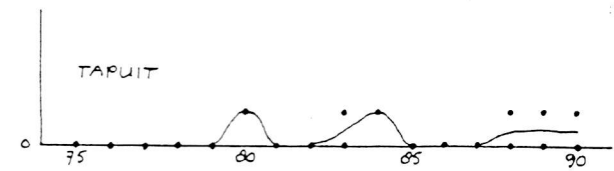
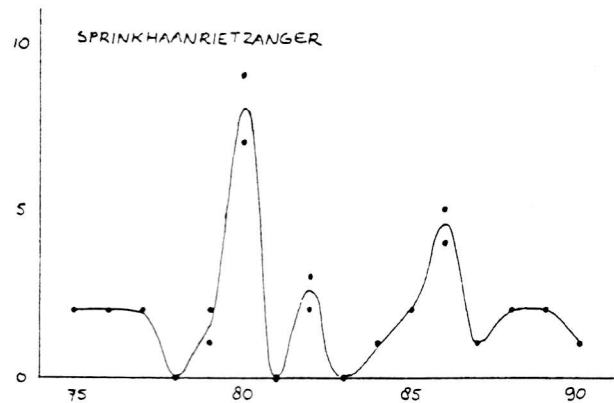
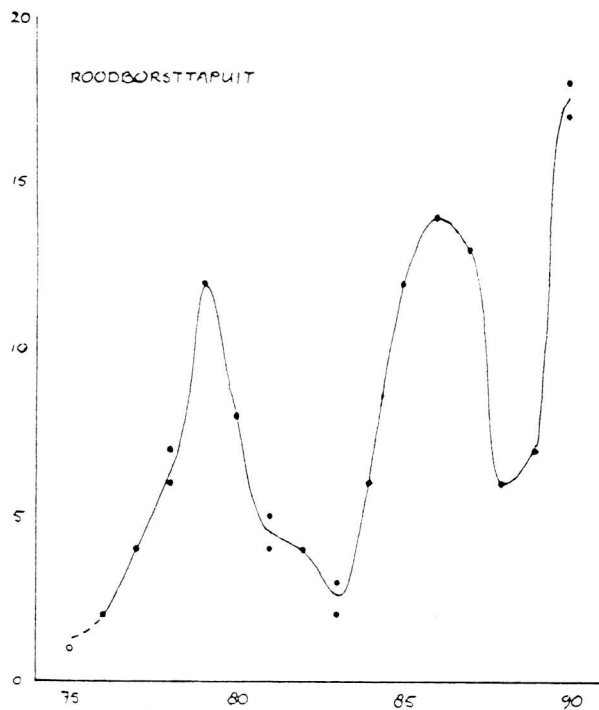

Rietgors

Aantal territoria 8. Dit komt aardig in de buurt van de ongeveer 10 territoria die tijdens voorgaande inventarisaties zijn vastgesteld. Het voorkomen beperkt zich tot de echt moerassige delen met wat hogere opslag.

Roodborsttapuit

Aantal territoria 17-18. De grafiek geeft het verloop van de laatste 15 jaar weer. Dit blijkt steeds met pieken en dalen te gaan. Dit jaar echter was voor de soort een recordjaar. Met name op de Hapertse Heide werden extra territoria vastgesteld. De indruk bestaat dat het broedsucces vrij gering was.

Sprinkhaanrietzanger

Slechts 1 territorium. Zoals bijgevoegde grafiek laat zien, vertoont het aantal territoria sterke fluctuaties. Bij grote aantallen wordt de soort behalve in de moerassige delen aangetroffen in drogere gebieden met oude struikheide.

Tapuit

Aantal territoria 0-1. Tot nu toe zijn alleen 1980 en 1984 zekere broedgevallen vastgesteld. Mogelijke broedgevallen waren er ook in 1983, 1988 en 1989. Hoewel het biotoop zeker geschikt is blijft de Tapuit hier verstoken van de toename die bekend is uit meer oostelijk gelegen gebieden. Overigens in 1991 mogelijk weer 1-2 broedparenesignaleerd!

Veldleeuwerik

Aantal territoria 12. Voor de Cartierheide is het verloop 9 in 1976, 2 in 1985 en 6 in 1990. De soort houdt zich vooral op op de geplagde en gemaaide delen, die vooral sinds 1985 ook in het deel van Natuurmonumenten voorkomen.

Waterral

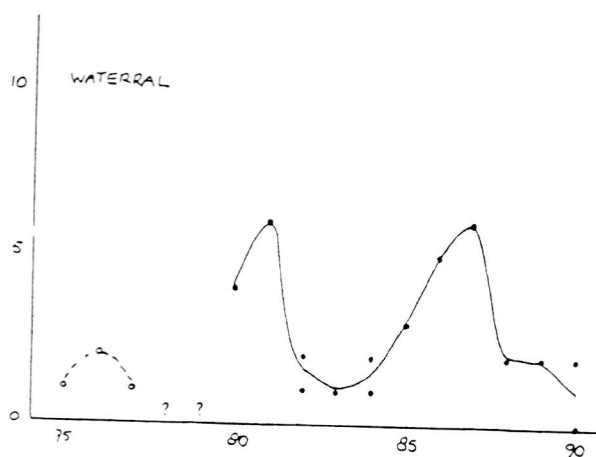
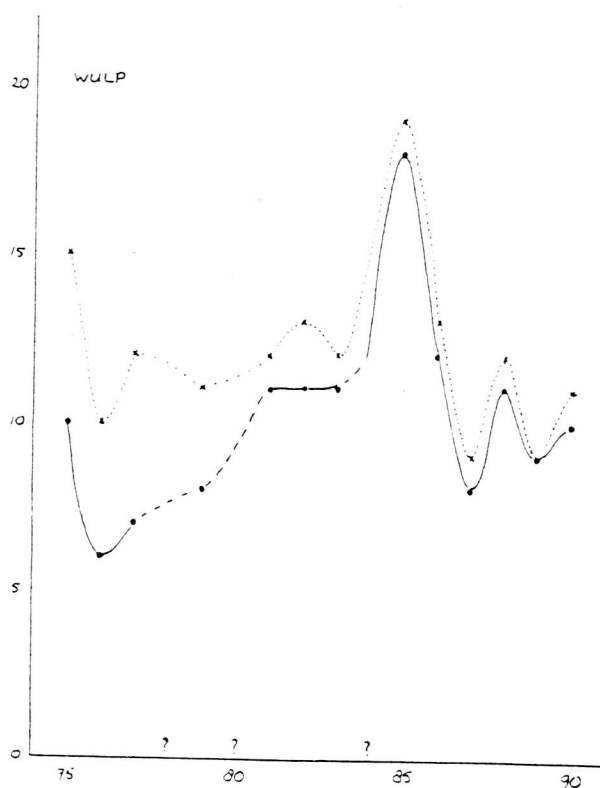
Slechts 1 territorium op het Pannegoor. De grafiek toont aan dat dit aantal laag is vergeleken met andere jaren. Het lijkt er op dat het voorkomen een cyclisch gebeuren is, dat mogelijk samenhangt met de waterhuishouding.

Witte kwikstaart

Aantal territoria 1-3. Verwacht werd dat het aantal hoger zou liggen in verband met het kaler worden van de heide. Deze is over het algemeen echter erg steriel; de soort werd in het gebied steeds aangetroffen op stukken met veel dood hout en bergen plagsel.

Wulp

Aantal territoria 10 in het gebied en 1 in aangrenzend landbouwgebied De Pan. De doorgetrokken lijnen in de grafiek geven het verloop van de aantallen op de heide aan. De stippellijn volgt het verloop van de populatie van de heide en direct omgeving (landbouwgebieden De Pan, Dalem, De Witrijt en De Roten). Opvallend is het grotere aantal territoria in de landbouwgebieden tot ongeveer 1980. Kwaliteitsverslechtering van het biotoop daar is de oorzaak van de afname. Waar de gelijktijdige toename op de heide aan te danken is, is niet geheel duidelijk. Mogelijk dat heidebeheer een rol speelt.

5. LIJST VAN GEINVENTARISEERDE EN WAARGENOMEN VOGELSOORTEN

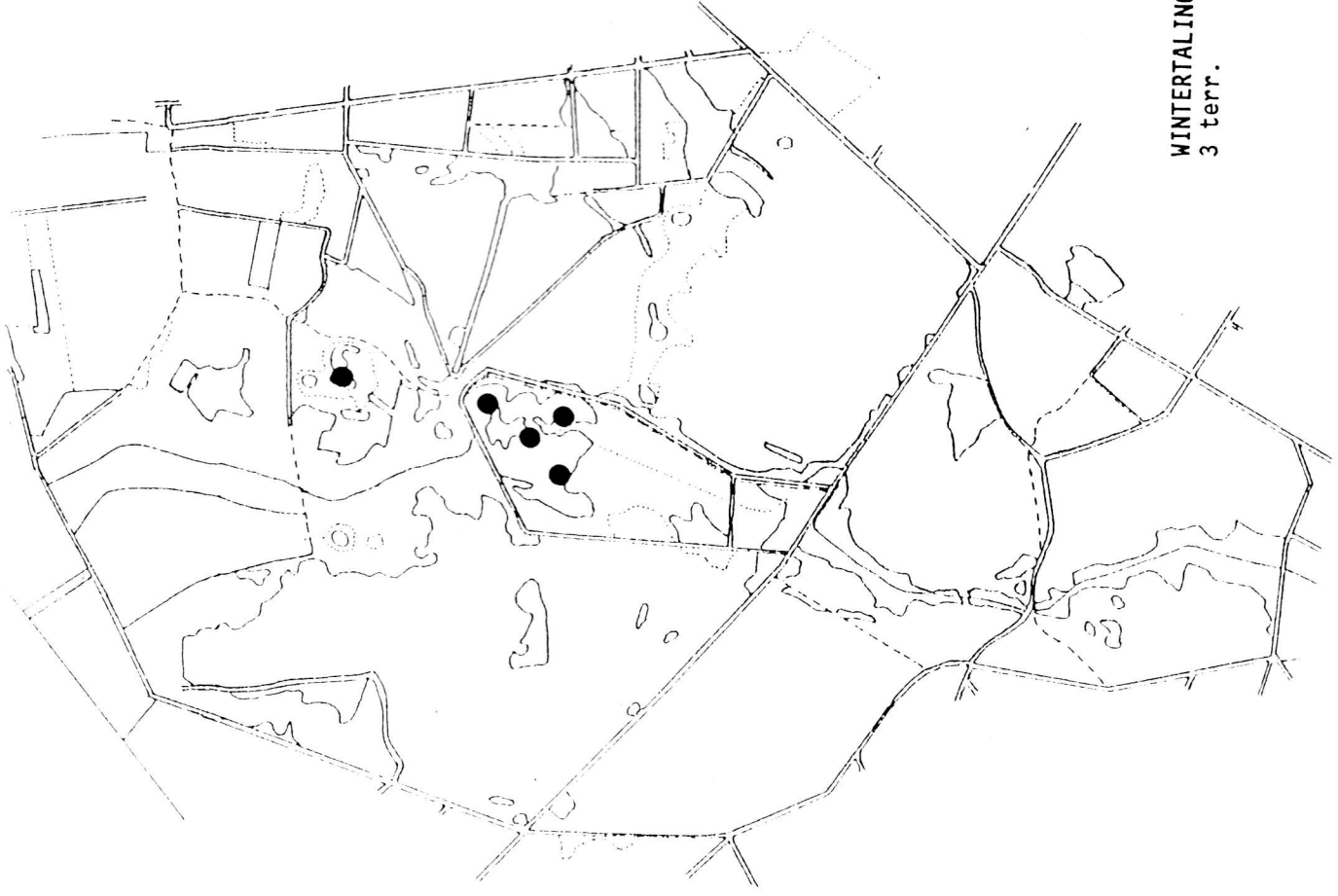
Alle met een * gemerkte soorten zijn kwantitatief geïnventariseerd volgens de uitgebreide territoriumkartering. Van de gericht geïnventariseerde soorten is het aantal broedparen in de 2e kolom weergegeven. De overige soorten zijn waargenomen als pleisteraar of doortrekker. Voor soortensamenstelling en aantallen op de Hapertse Heide: zie SBB-rapport "Broedvogelkartering Hapertse Heide, seizoen 1990).

B = als broedvogel vastgesteld in het gebied

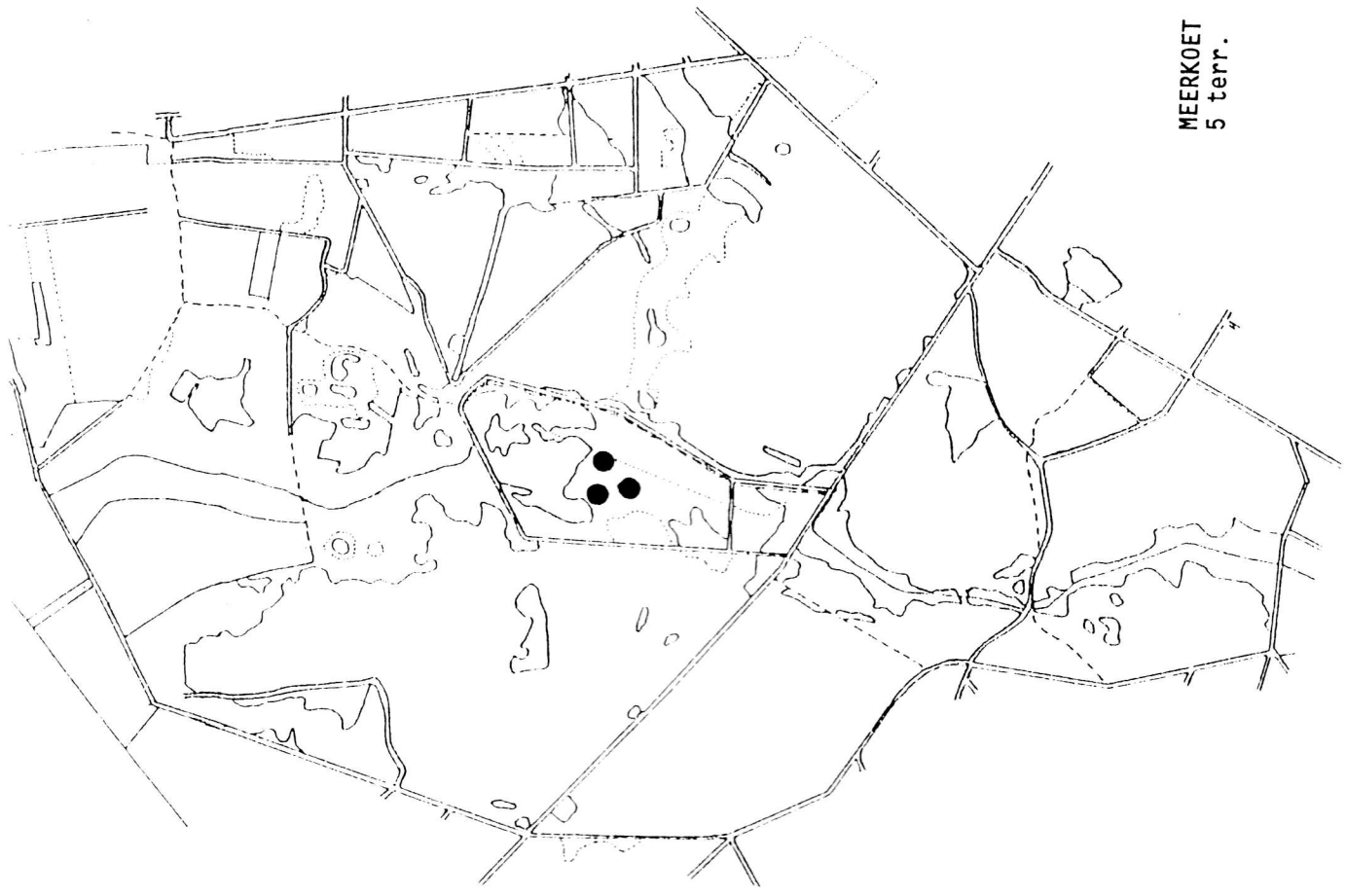
0 = als broedvogel vastgesteld in de directe omgeving

Dodaars*			Winterkoning	B	
Blauwe reiger			Heggenus	B	
Wintertaling*	B	3	Roodborst	B	
Wilde eend	B		Nachtegaal		
Slobeend			Blauwborst*	B	11-12
Kuifeend*			Gekraagde roodstaart	B	
Bruine kiekendief			Paapje		
Blauwe kiekendief			Roodborsttapuit	B	17-18
Havik*	0		Tapuit*	B?	0-1
Sperwer*	0		Merel	B	
Buizerd	0		Kramsvogel		
Torenvalk*			Zanglijster	B	
Boomvalk*	0		Koperwiek		
Korhoen*	B	20 10	Grote lijster	B	
Fazant	B		Sprinkhaanrietzanger*	B	1
Wateral*	B	1	Rietzanger*		
Waterhoen	B		Bosrietzanger*		
Meerkoet*	B	5	Grasmus*	B	1-2
Scholekster			Tuinfluiters	B	
Kievit*	B	1-3	Zwartkop	B	
Watersnip*			Fluiter*	B	
Grutto*	B?	0-1	Tjiftjaf	B	
Regenwulp			Fitis	B	
Wulp*	B	10	Goudhaantje	B	
Tureluur*			Staartmees	B	
Groenpootruiter			Matkop	B	
Kokmeeuw*	B	2-5	Kuifmes	B	
Stormmeeuw			Zwarte mees	B	
Zilvermeeuw			Pimpelmees	B	
Holenduif	B		Koolmees	B	
Houtduif	B		Boomkruiper	B	
Tortelduif	B		Wielewaal	B?	
Koekoek	B		Klapekster		
Bosuil	B	2-3	Vlaamse gaai	B	
Ransuil	B	1	Ekster	B	
Nachtzwaluw*	B	6	Kauw	B	
Gierzwaluw			Roek		
Groene specht*	B	3	Zwarte kraai	B	
Grote bonte specht	B		Spreeuw	B	
Boomleeuwerik*	B	5-6	Ringmus	B?	
Veldleeuwerik*	B	12	Vink	B	
Boerenzwaluw			Keep		
Huiszwaluw			Sijs		
Oeverzwaluw			Kneu*	B	7
Boompieper	B	37-38	Kruisbek		
Graspieper*	B	17-18	Geelgors*	B	6
Witte kwikstaart*	B	1-3	Rietgors	B	8

SOORTSKAARTEN

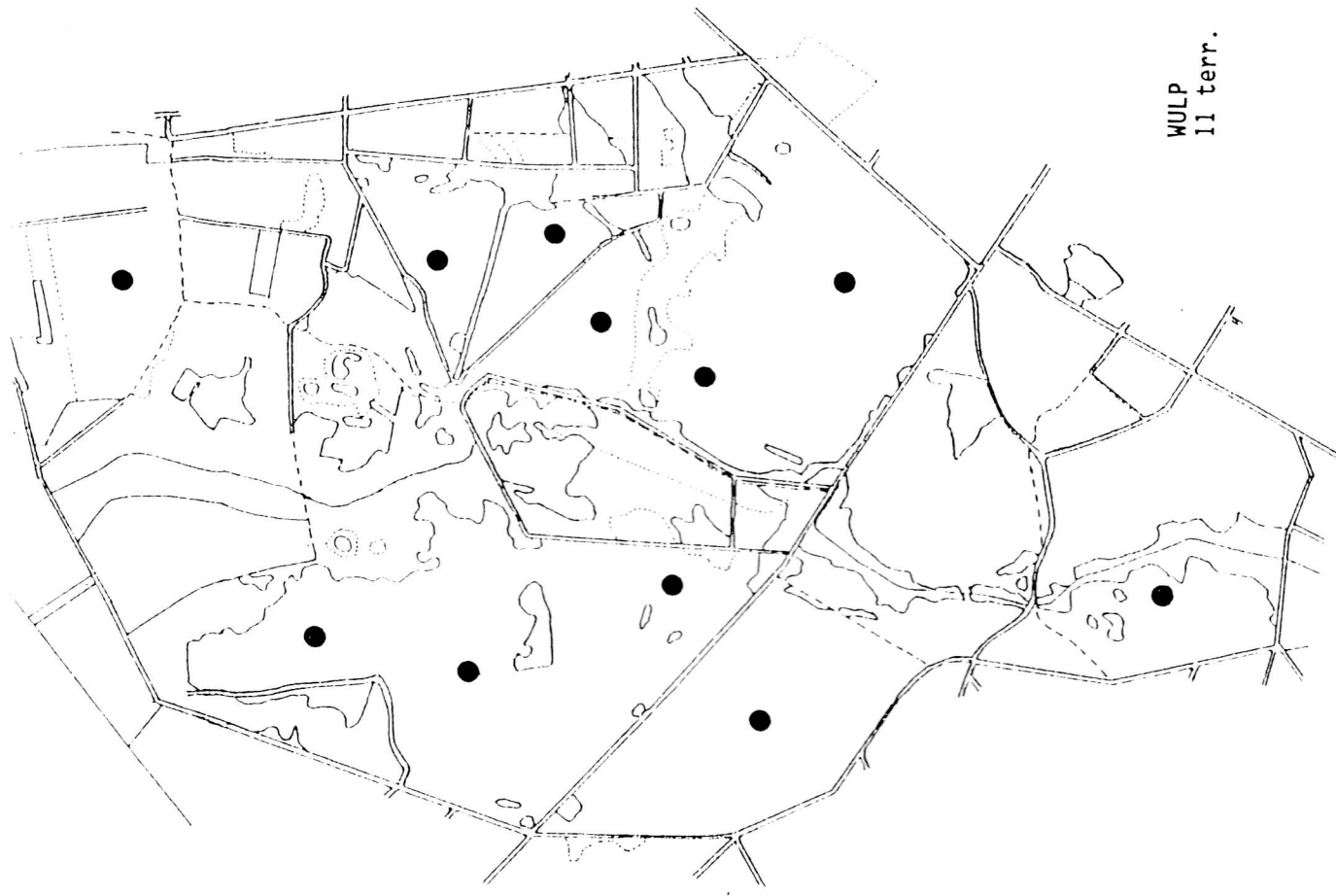
WINTERTALING
3 terr.

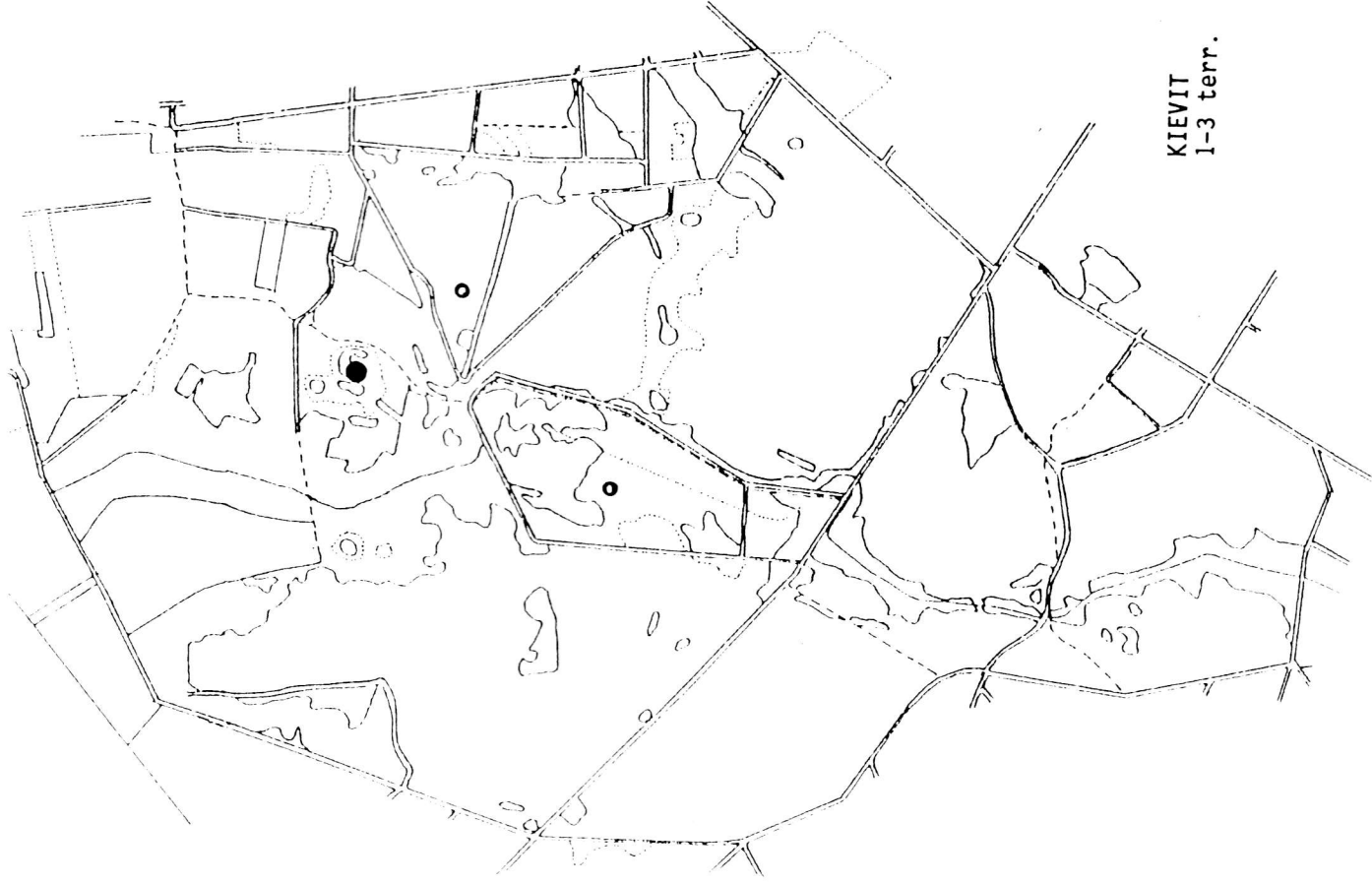
MEERKOET
5 terr.

WATERRAL
1 terr.

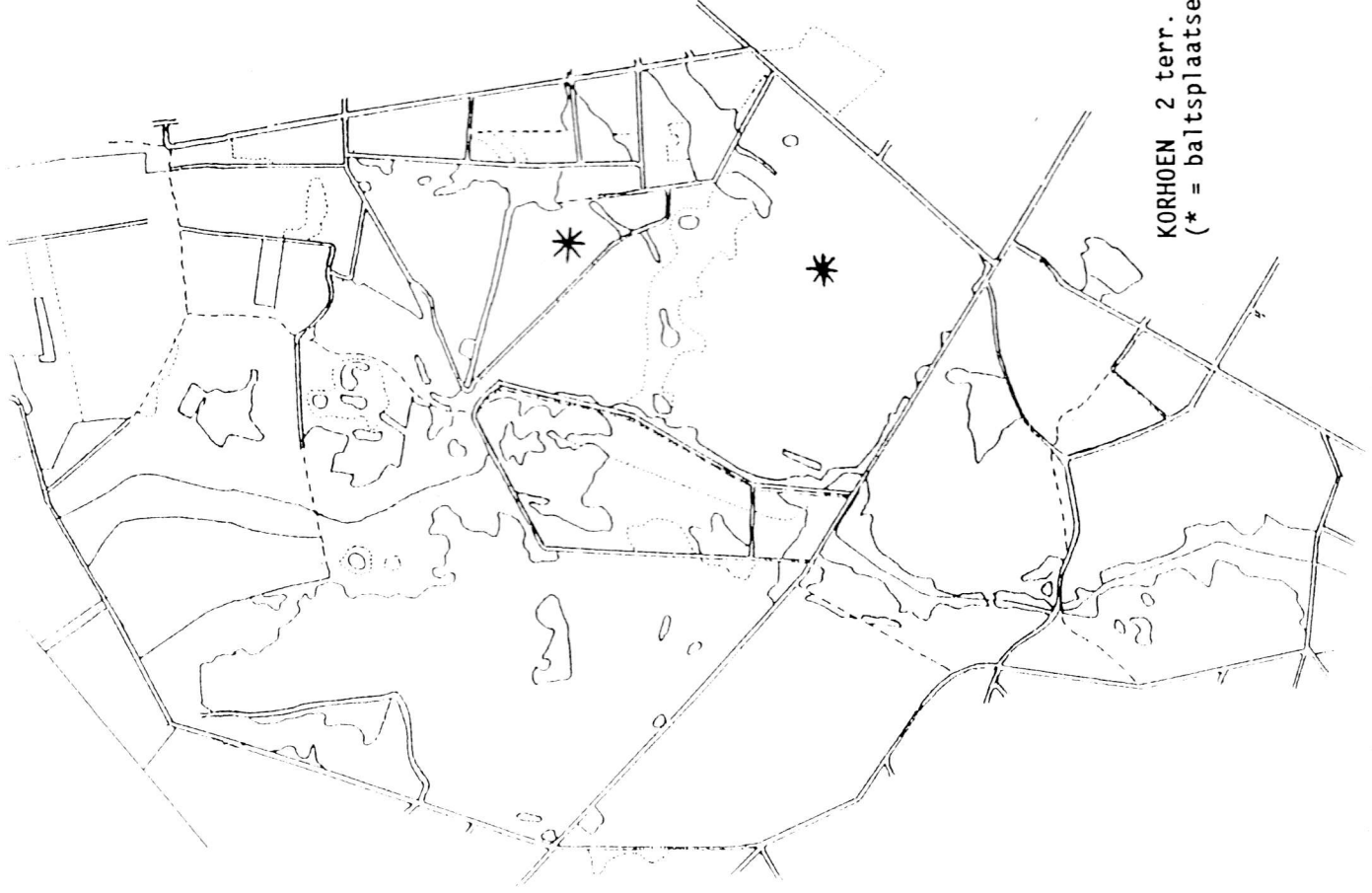
WULP
11 terr.

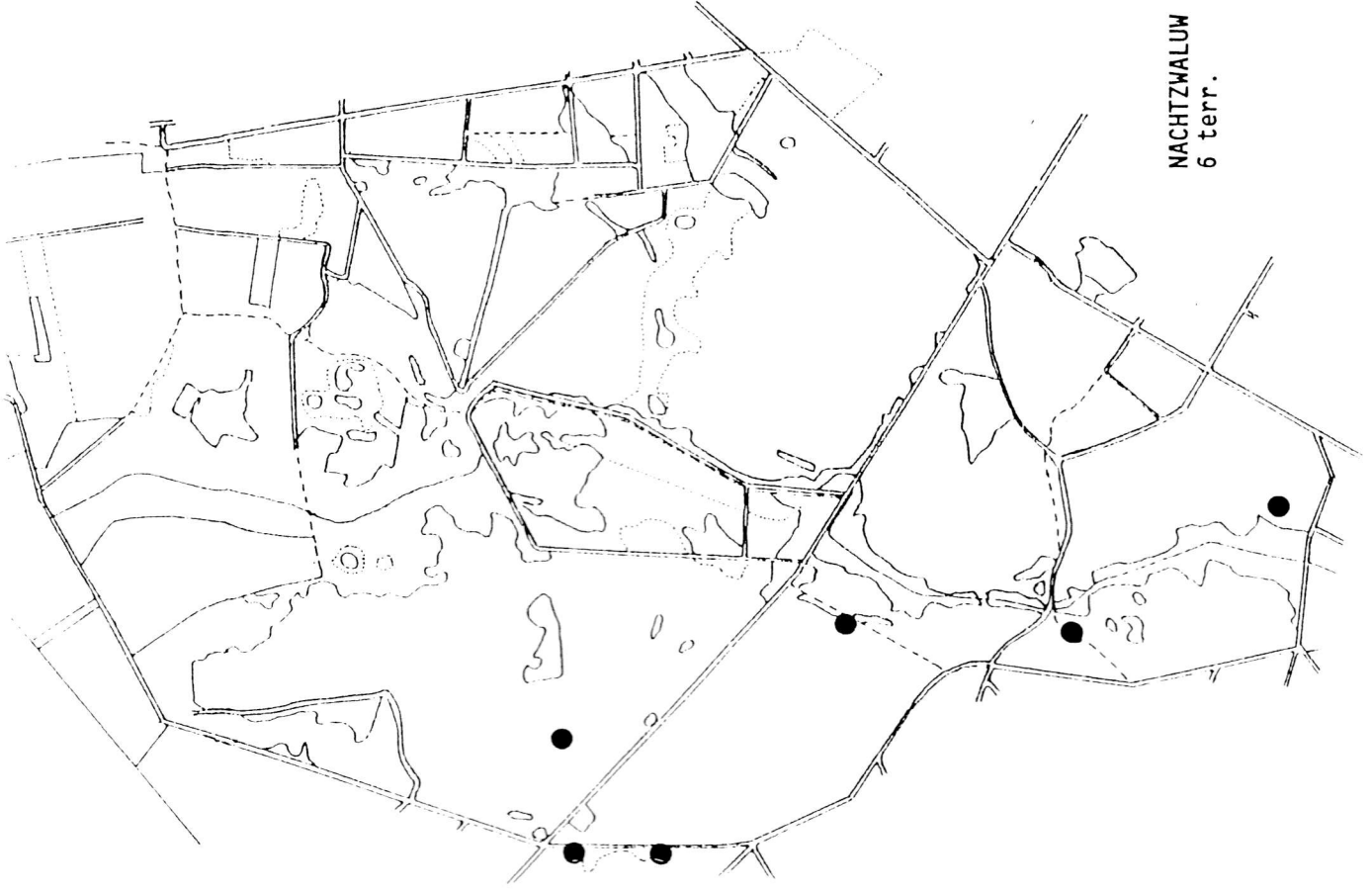
KIEVIT
1-3 terr.

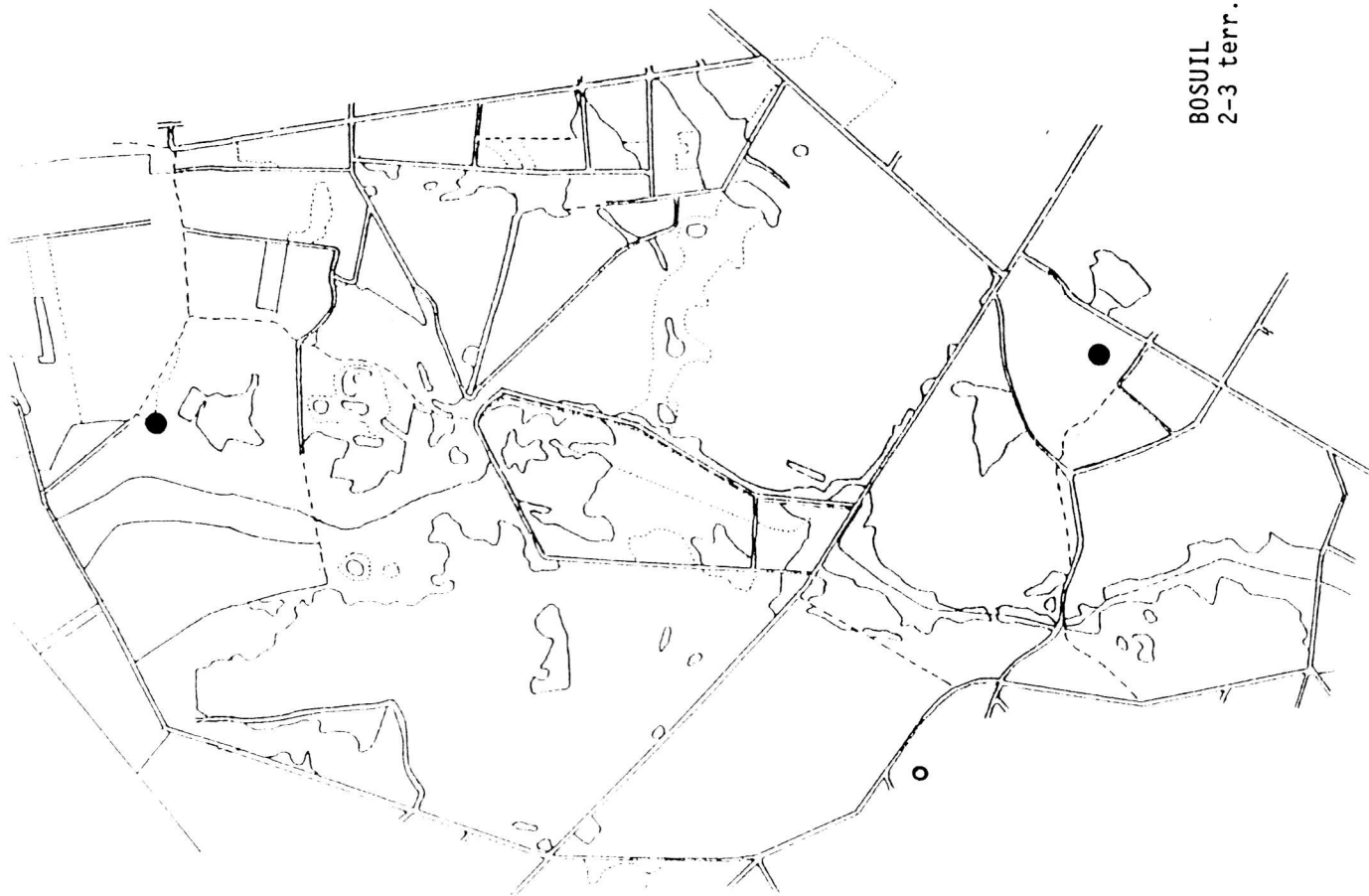
GRUTTO
0-1 terr.

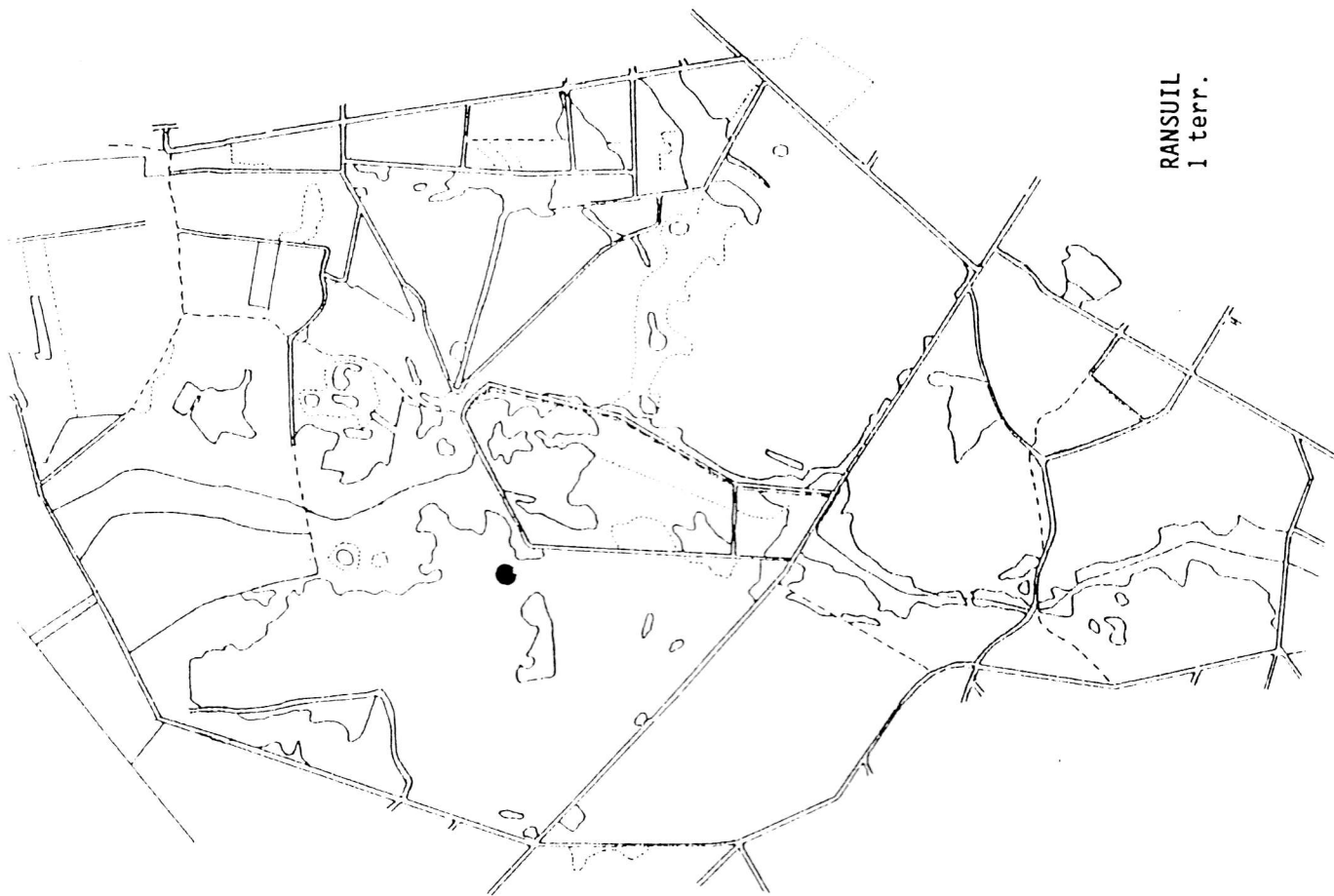
KORHOEN 2 terr.
(* = baltsplaatsen)

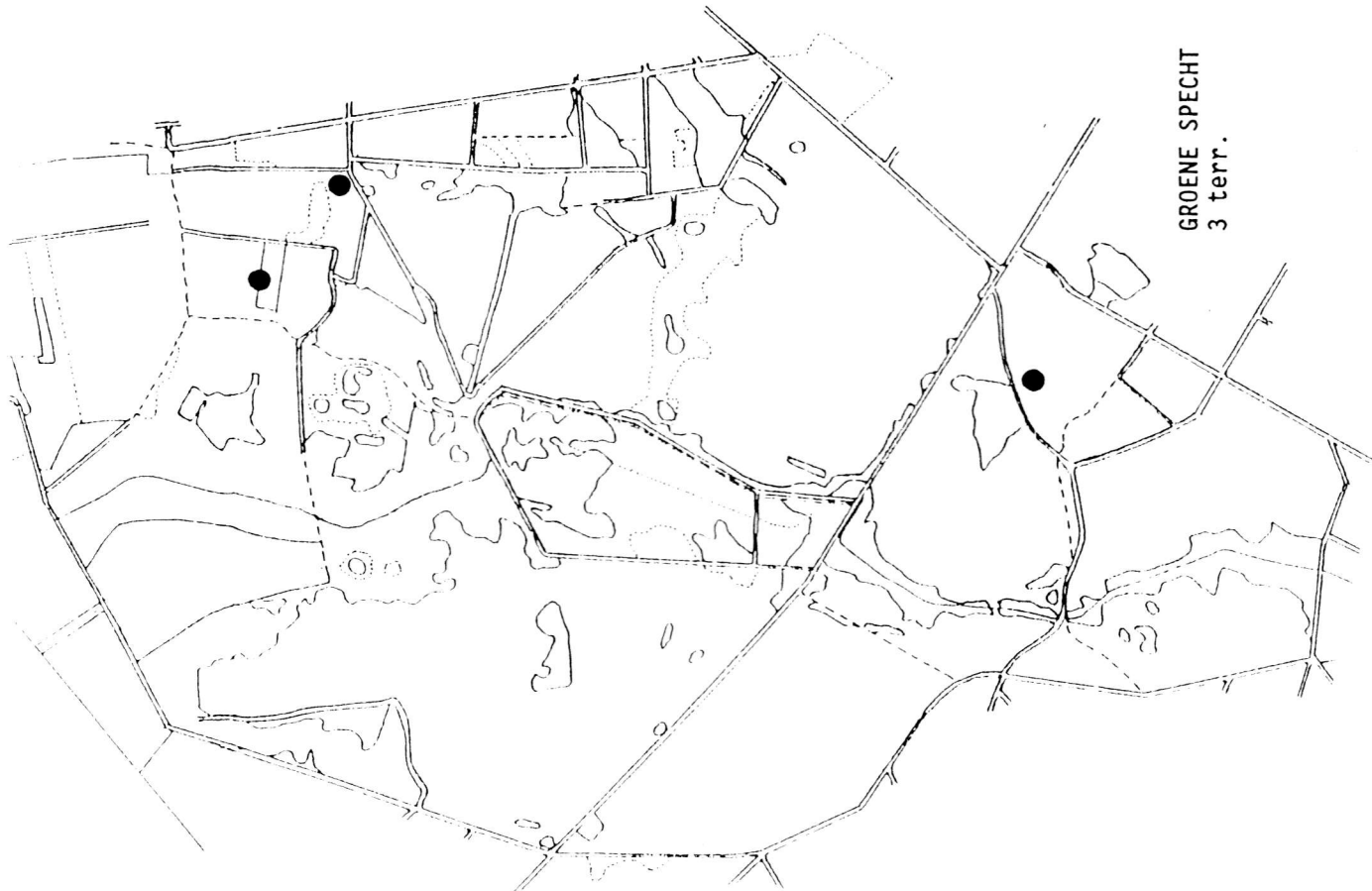
NACHTZWALUW
6 terr.

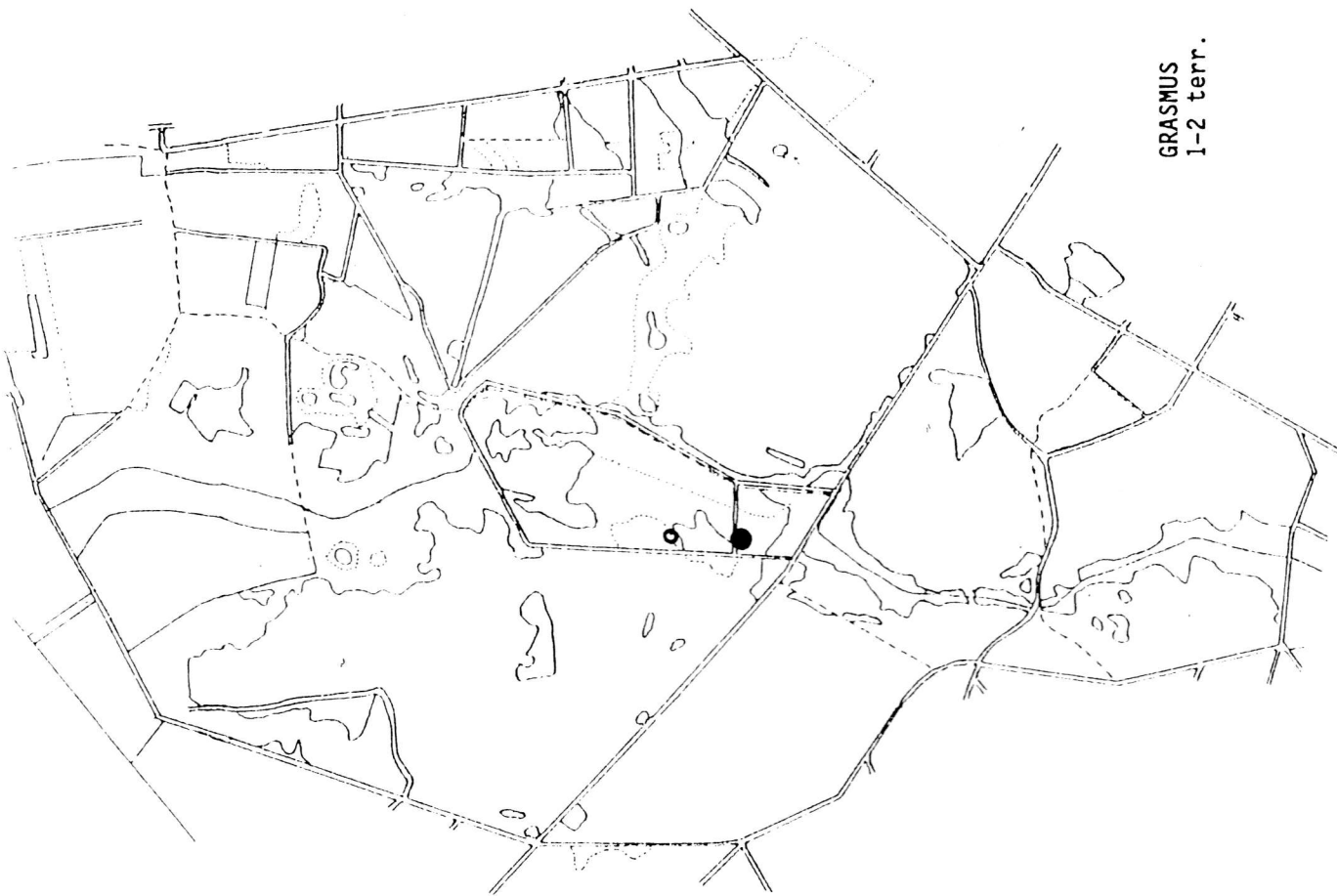
BOSUIL
2-3 terr.

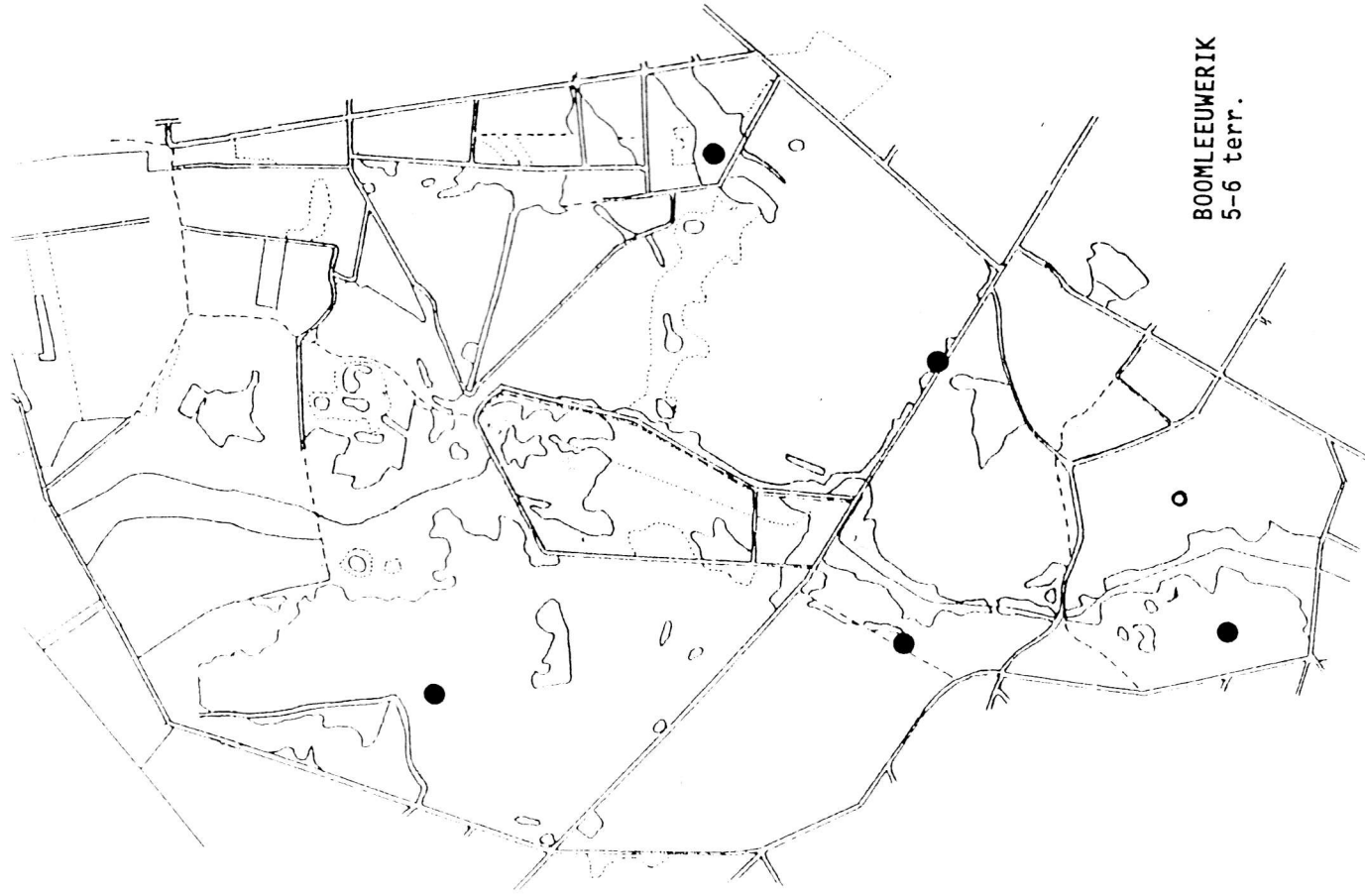
RANSUIL
1 terr.

GROENE SPECHT
3 terr.

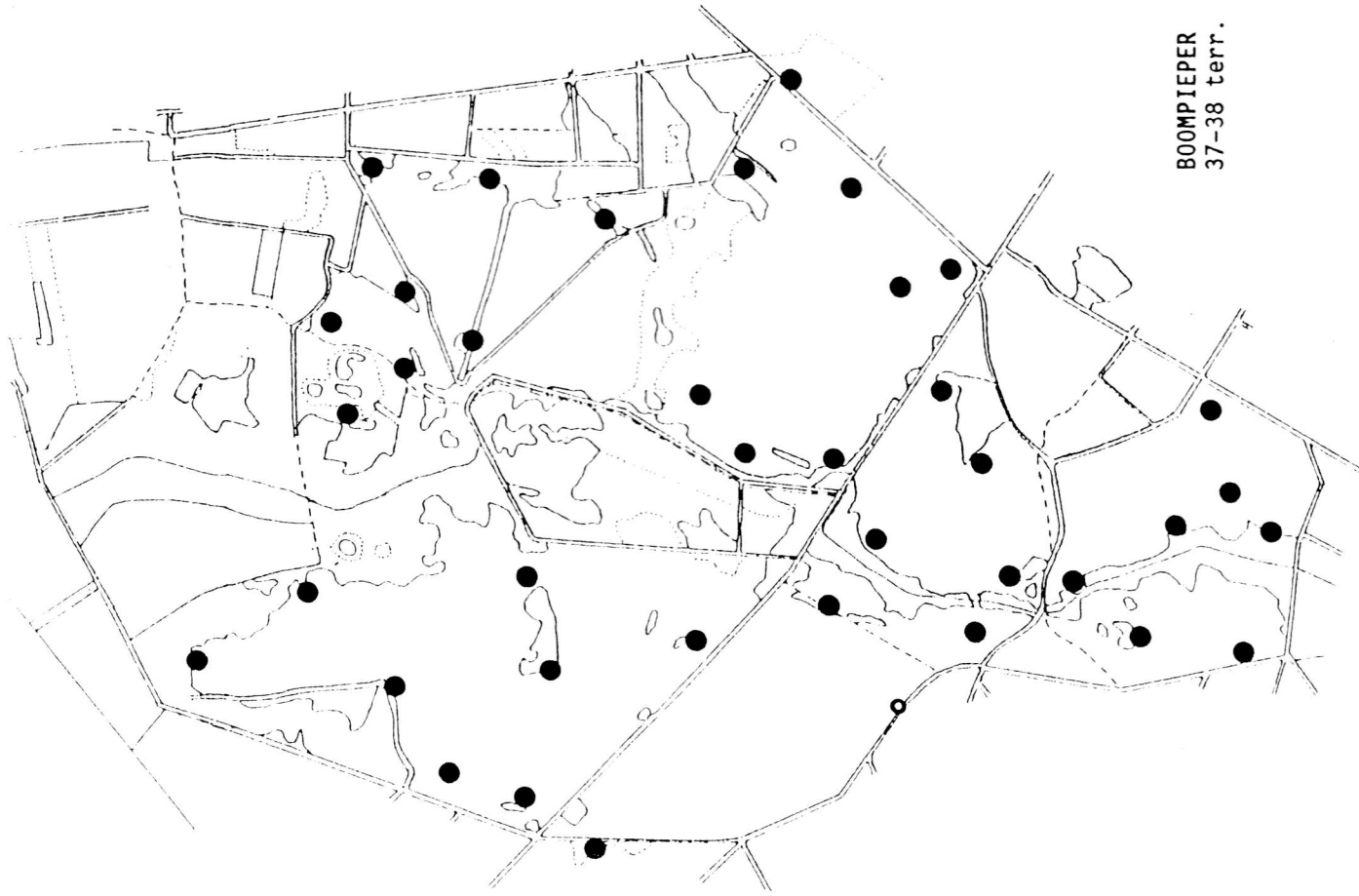
GRASMUS
1-2 terr.

BOOMLEEUWERIK
5-6 terr.

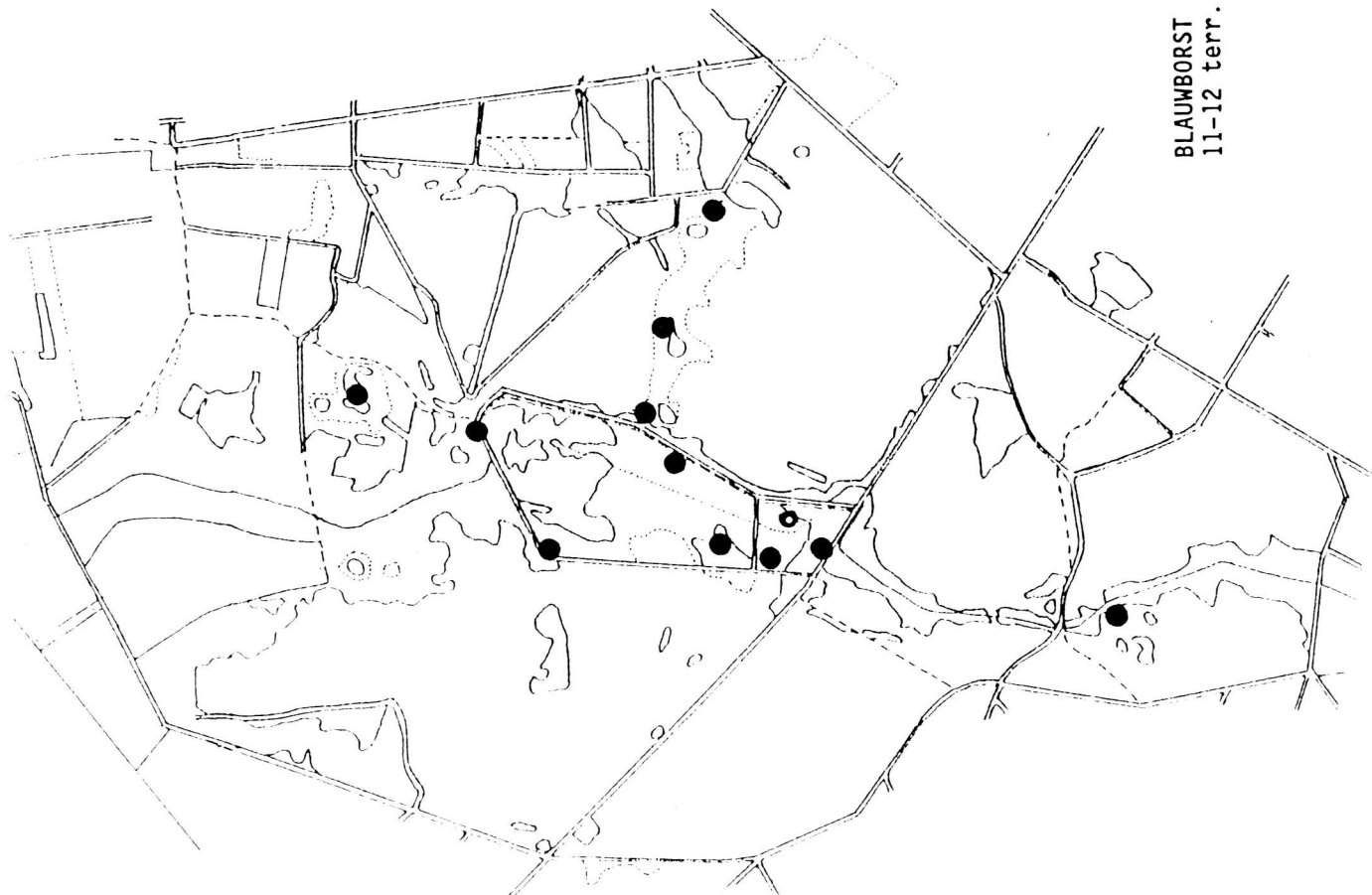
VELDLEEUWERIK
12 terr.

BOOMPIEPER
37-38 terr.

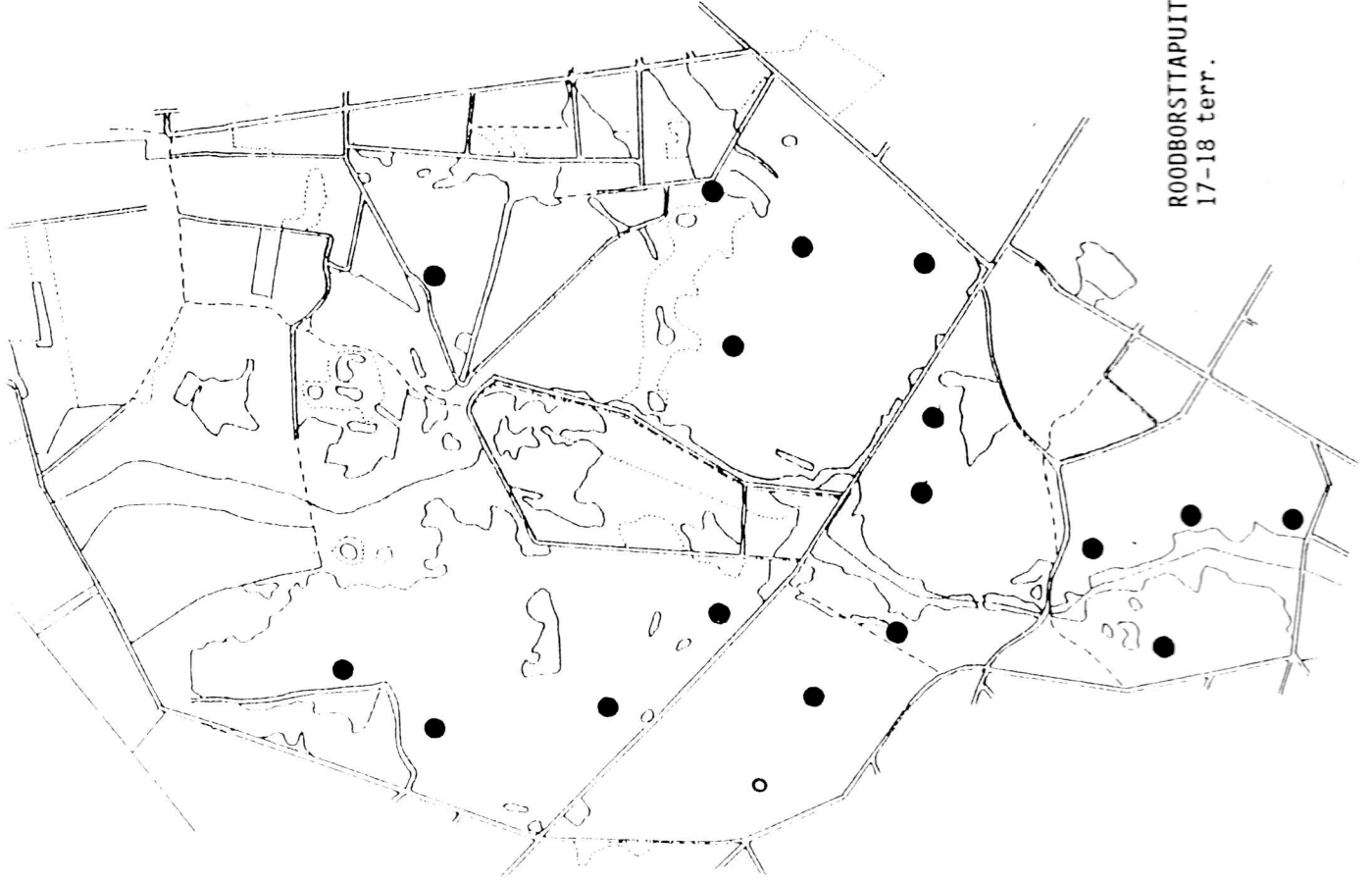
GRASPIEPER
17-18 terr.

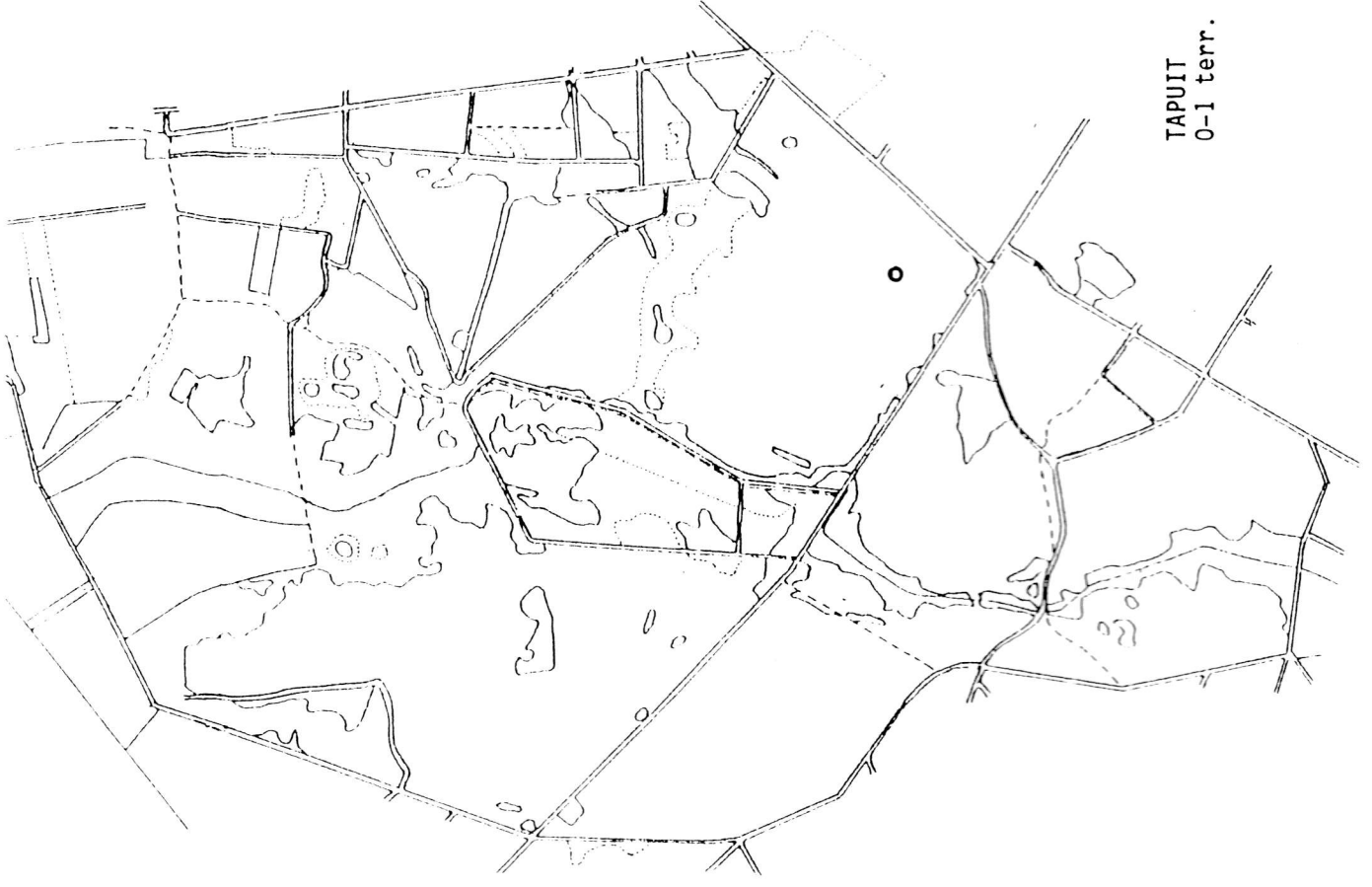
BLAUWBORST
11-12 terr.

SPRINKHAANRIETZANGER
1 terr.

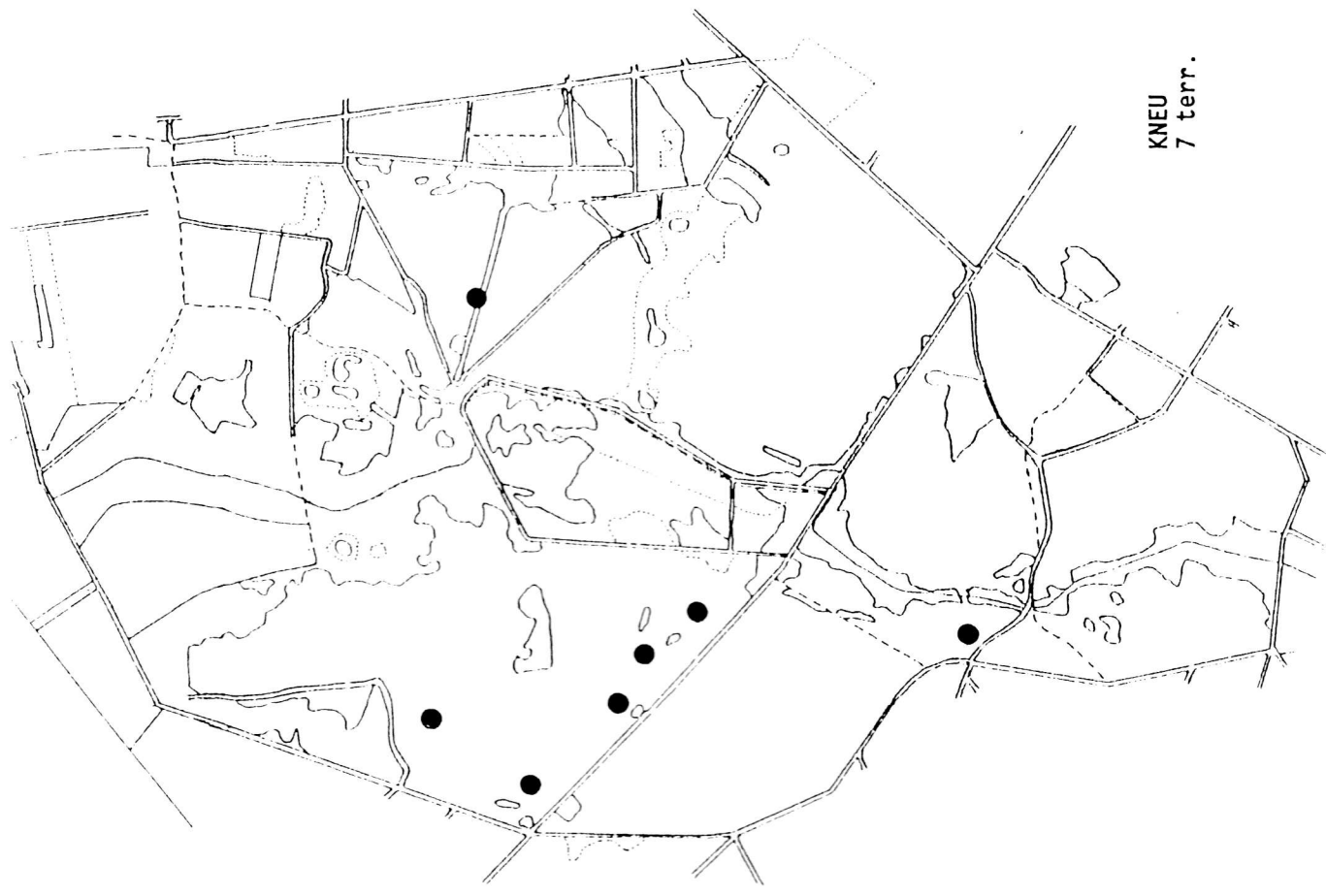
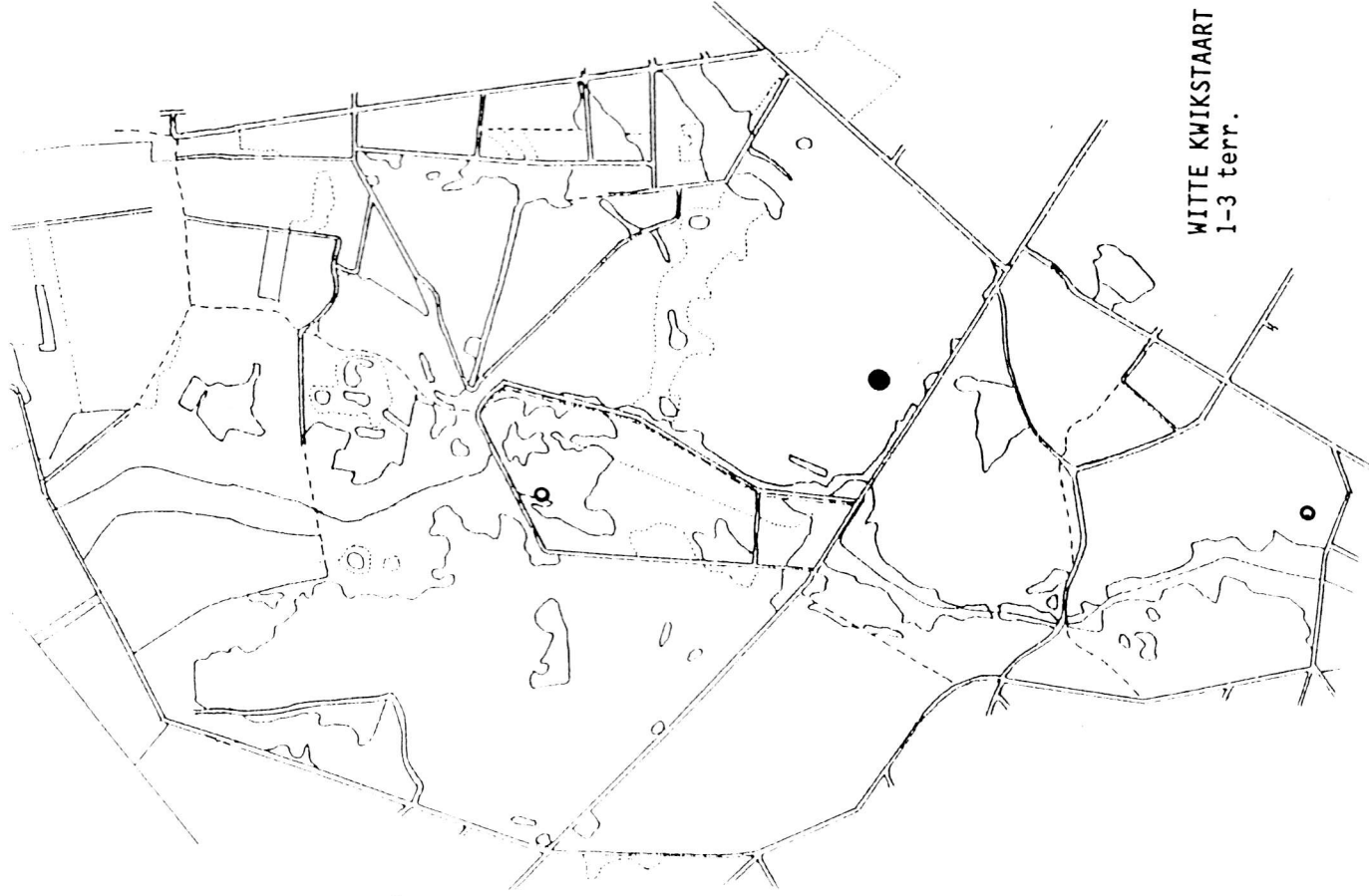
ROOBBORSTAPUIT
17-18 terr.

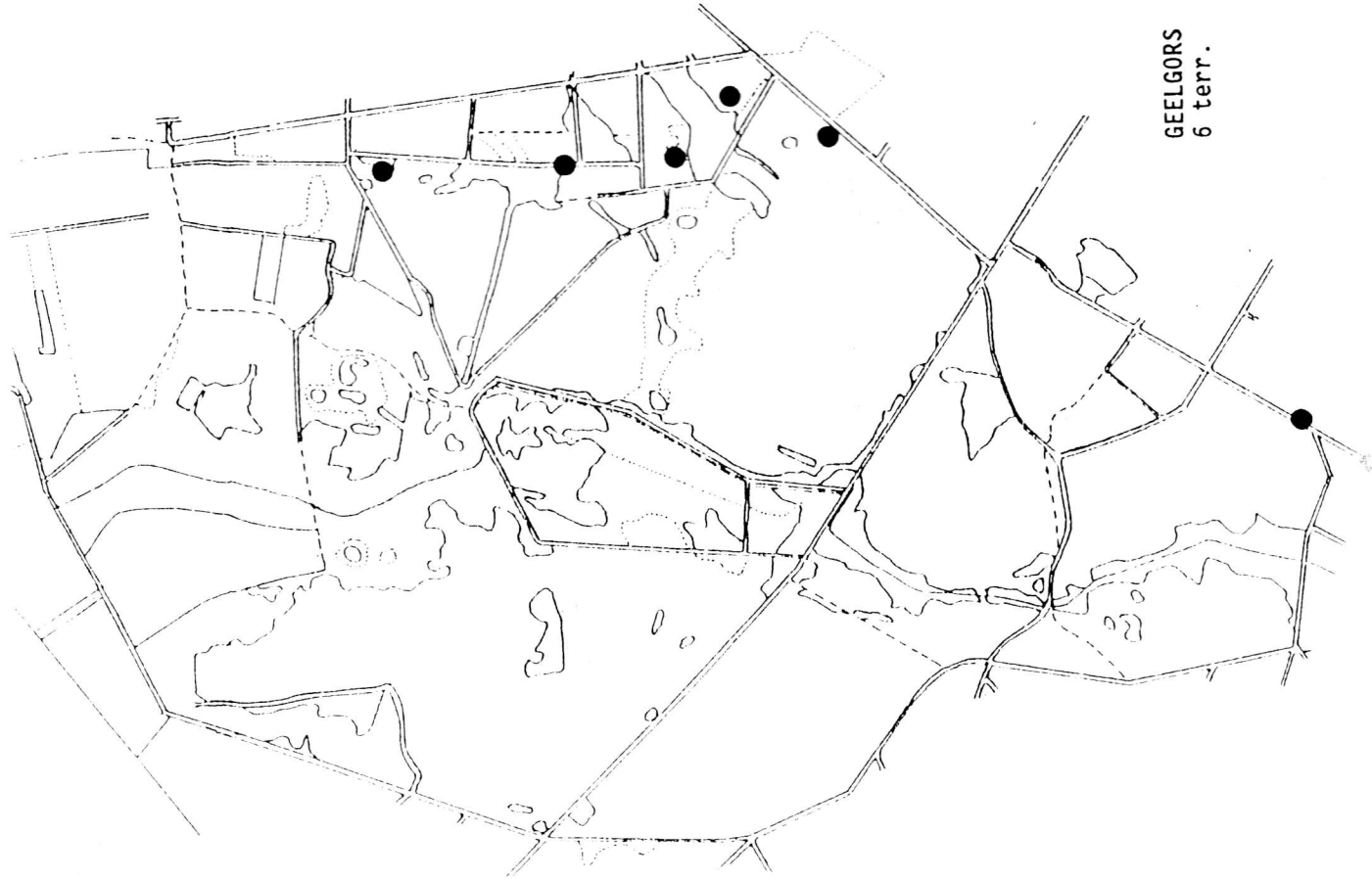

TAPUIT
0-1 terr.

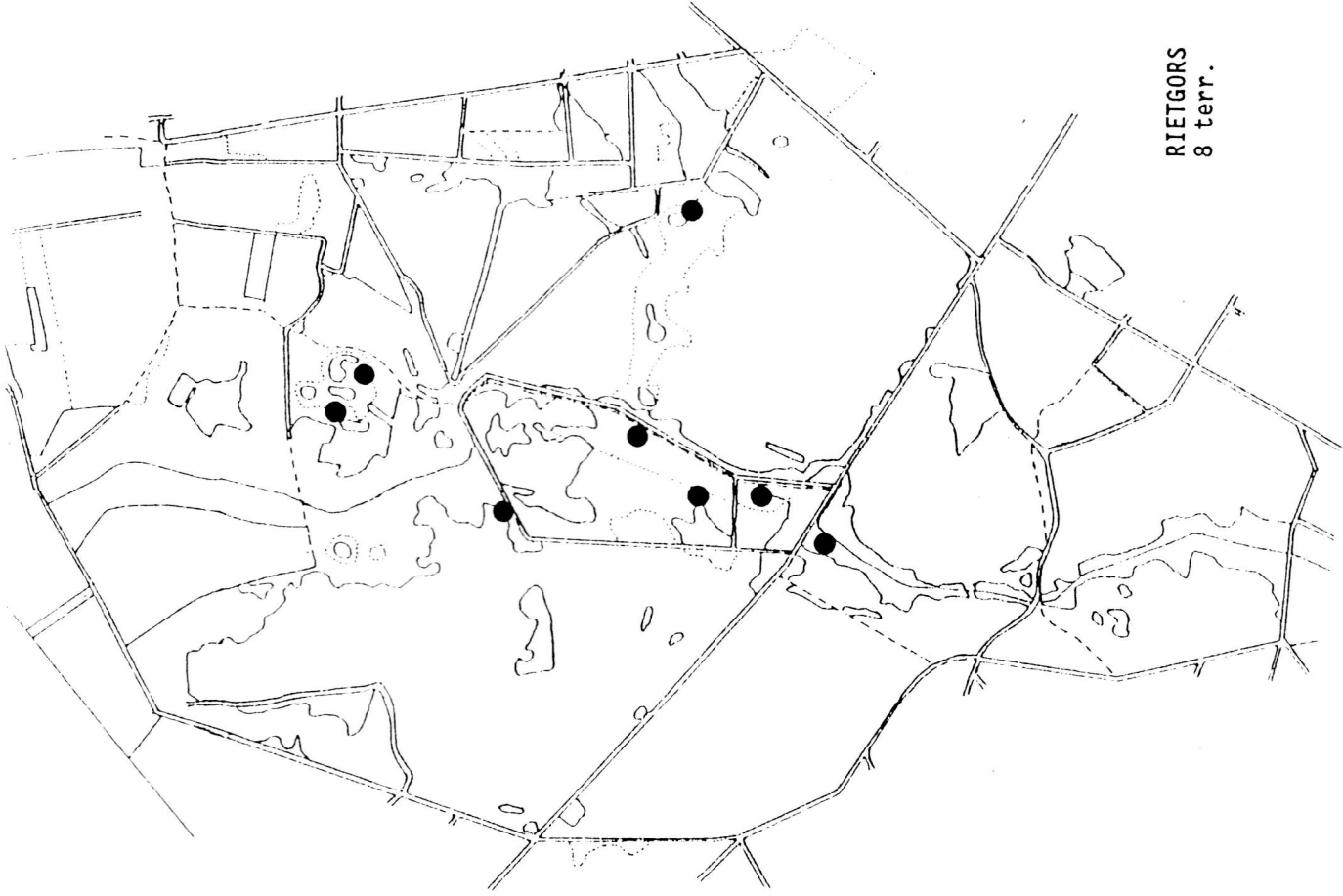
CARTIERHEIDE EN HAPERTSE HEIDE

broedvogelinventarisatie 1990

GEELGORS
6 terr.

RIETGORS
8 terr.